

търсения, за дълбоко осмисляне на връзките между поколенията в българската литература.

Милена Цанева не отминава въпроса и за мястото на романа в цялостното Вазово творчество. Убедително е твърдението ѝ, че малката хумористична повест „Чичовци“ и романите „Под игото“ и „Нова земя“, „се обединяват във вътрешно свързана трилогия“ (с. 25). Историческото време определя водещите герои на всяко едно от тези произведения, но от едно в друго преминават онези така обичани от Вазов епизодични герои — „чичовци“, които възприемаме „като неотменима част от българското, като неизменно съществуващ битов план на историята“ (с. 26).

Продължителна и много интересна е разходката на Цанева в света на Вазовите герои. Тя ни показва всеки от тях с неговите типични, неповторими черти, но същевременно не забравя и общото, онова, което ги обединява и свързва. Чрез своите герои Вазов ни внушава „необратимостта на извършения в народното съзнание и душевност исторически предел, от който щяха да израснат и кълновете на бъдещето“ (с. 193). Милена Цанева не крие пристрастията си към тези герои, тя не изрежда педаантично чертите им, а ни помага да ги доближим до себе си, да ги видим в цял ръст и да проникнем дълбоко в тяхната психика. Когато е необходимо, авторката не се колебае да спори със самия Вазов за истината за неговите герои. Нейното марксистическо разбиране за разликата между мирогледа и художествените постижения на твореца ѝ дава възможност да покаже величината на художника-реалист, който в името на жизнената правда се оказва в противоречие с някои свои обществени възгледи. Мислителят Вазов се опитва да отрече реакционната роля на едрата търговска буржоазия (чорбаджияте) в националната революция, но художникът не може да им прости. Не прощава той и на реакционното духовенство. И обратно. Мислителят Вазов не приема идеите на социалиста Кандов, но художникът му отрежда място сред героите на Априлската епопея. Затова приемаме естествено извода, че „Вазов ни е дал една цялостна и явна характеристика на социалните сили от това време и на тяхното отношение към епохата“ (с. 137).

За епичното звучене на творбата допринася най-вече умението на Вазов да пресъздава обществената атмосфера — да ни внуши съзнанието за жизнеността на народните маси. Милена Цанева разглежда в детайли масовите сцени, особено интересен е нейният анализ на представлението на „Многострадална Геновева“ — според мен това са най-хубавите страници в нейната книга — тя следи реакциите на отделните герои, води ни с вълнение към

кулминацията на настроението и без всякаква дидактика ни изнася незабравим урок за Вазовото белетристично майсторство.

Някак неусетно ни въвлича авторката в света на големите идеи. Без да загубяваме интереса към битовите подробности, ние вече се пренасяме към размишля за „пиянството на един народ“, проследили сме идейно-психологическата еволюция на героите и сме подготвени да се докоснем до проблемите за „универсалния патос на борбата за свобода“ (с. 192), да почувствуваме „романтичния размах на внушението на общонационалната трагедия“ (с. 187), да видим в цял ръст народния поет Иван Вазов — „трезвият разум, наследен от бай Марко, и голямото сърце на поета, което разбира повече от разума“ (с. 191).

И естествено се налага изводът, че книгата на Милена Цанева е образец за съвременно историко-литературно изследване върху една класическа творба. Сякаш преоткриваме един отдавна навлязъл в душевността ни свят, който сега добива нови измерения, става по-богат и по-мъдър. А книгата е умен и ценен водач и за онези приятели на България, които биха искали да разберат нещо повече за българската литература и за традициите на нашата народопсихология. Доказателство за това е нейният превод в СССР и високата оценка на съветските литературатори.

Георги Цанков

„НАЙ-БЪЛГАРСКОТО ВРЕМЕ. КНИГА ЗА „ЗАПИСКИТЕ“ НА ЗАХАРИ СТОЯНОВ“ от ЕФРЕМ КАРАНФИЛОВ

Изд. „Български писател“, С., 1976
378 с.

Това е книга за „най-българското време, за онези съдбоносни мигове от живота на една личност и един народ, които, понесени от вихъра на историческото време, засияват с ореола на безсмъртието. Книга, която пронизва огнените страници на Захари Стояновите „Записки“, прониква в дълбините на неговата душа и прави своите открития. Комплексно изследване за най-комплексната (в идейно-естетическо и жанрово отношение) книга, писана на български език. Трябва да се притежава изключителна ерудираност и многостранност на таланта, необходимата творческа смелост, за да се пристъпи към подобно произведение, което близо едно столетие държи будно съзнанието на читателя и ценителя на непреходните литературни ценности.

Комплексната творческа (в най-широк смисъл на думата) нагласа на Ефрем Каранфилов му позволява да осъществи блестящо сложната задача.

Безспорно генералната цел на литературата е била да обхване в широта и дълбочина онзи многолик и многоаспектен документално-художествен свят на една творба, която само условно носи името „мемоари“. Успехът на подобни произведения се съдържа предимно в принципа на адекватност спрямо представената обективна реалност. „Записките“ на Захари Стоянов са най-високото постижение в богатата традиция, създадена в новата българска литература от този род. Автобиографично-летописните, лирико-драматическите страници на Софрониевото „Житие“, фрагментите от недовършената автобиография на Раковски, Епизодът на П. Р. Славейков, Каравеловите мемоари, мемоарно-изразителното „В темница“ на Константин Величков са само красноречиви предимства (в смисъл на значимост) към реализирането на най-величавата наша мемоарна „епопея“. А оттук и към перспективите на съвременната документална проза за антифашистката съпротива. Естествено е било авторът на „Най-българското време“ да си зададе въпроса: защо „Записките“ се четат с интерес и от читателя на най-динамичния век, когато много социологически анкети у нас и в чужбина регистрират вниманието на съвременния читател към „синтетичната“, малкообемна проза. Отговорът му е категоричен: „Записките“ са и художествено произведение. И оттук започват „мъките“ на литературния теоретик, аналитика и стилиста Е. Каранфилов.

Закономерно е теорията на литературата да заеме важно място в книгата на автора (не само в главата „Специфика и проблематика на жанра мемоаристика“). Но в Ефрем Каранфилова интерпретацията теорията на жанровите структури губи своя ортодоксален характер, строгата догма на ограничените рамки е заличена от живото комбинативно слово на стилиста и есеиста (съвсем не е случайно, че заедно със З. Стоянов и Е. Каранфилов воюва против догмата, във всичките ѝ нюанси, върху страниците на своята книга). Действително авторът посочва обилен документално-теоретичен и художествен материал, позовава се на наши, съветски и западноевропейски теоретици и творци на жанра, но той има пред себе си един красноречив текст („Записките“), от които създава своите абстракции и обобщения. И това „движение“ от конкретното произведение към теорията е не само показателно, но и единствено плодотворно. Защото не творбата е стриктна илюстрация на жанра, а самата тя е компактно единство от няколко жанрови пласта. Толкова по-добре, ако тези жанрови пластове са неуловими

на пръв поглед, а се проявяват само при внимателния прочит на проникновения специалист. В същност в това се състои и силата на значителното художествено произведение. Е. Каранфилов не се задоволява с теоретични постановки, които очертават специфичните контури на мемоаристиката. Той навлиза в една област, почти неразработена в нашата литературна наука: корелацията личност — творец — жанр. Без съмнение тук се срещаме с психо-социологията на жанра мемоаристика, резултат от психосоциологията на творческия акт. При това не е забравен и съвременният читател — последният значителен компонент във веригата на творческото възприемане. Ето как съвсем закономерно в процеса на анализа се налага съвременният резонанс не само на мемоарните структури, но и филиацията на духовните ценности става напълно обяснима. Затова и аналогията между „Записките“ и съвременната документална проза е особено убедителна. Защото тук се проявяват всички най-значими качества на Е. Каранфилов: естетическо-теоретик, психолог, социолог, историк.

Стипил на такава солидна основа, Е. Каранфилов гради последователно своите прозрения, създава своя композиция, която максимално ясно осъществява неговия замисъл. На много места в книгата психологията на Захари Стояновата личност обяснява метаморфозите на жанровите пластове: емоциите, въображението, гневът сами кристализират в художествени стойности. За целта се привлича и необходимият доказателствен материал — не само от „Записките“, но и от други произведения на световната литература, убедителни примери от живота, които на пръв поглед изглеждат незначителни, но са особено показателни за психологията на творческото пресъздаване. В случая аналогите и противопоставянията се налагат с пълна сила. Може би за ограничения ум аналогията с мемоарната художествена проза на М. Пруст да изглежда твърде пресиелена и преднамерено търсена, но Е. Каранфилов акцентува на най-съществената особеност у френския творец — „поета на човешката памет“, откривателя на „човешката чувствителност“, която поддържа и реализира в писмена реч най-емоционалните мигове на миналото, потърсен е психологът на асоциациите Пруст. От друга гледна точка е аналогията с анти-мемоарите на А. Малро, писани в годините на творческата му зрелост и в социално-политическа атмосфера, която наподобява тази на З. Стоянов. И съвсем естествено след всички тези обрати на речта в изследването се появява обобщението: „Това са („Записките“ — б. м.) най-обективните и същевременно най-субективните спомени.“

Е. Каранфилов съумява да обособи спецификата на онези жанрови форми, които се доближават по своята същност до „Записките“ на З. Стоянов: спомените, романът, художествената биография, художествено-документалните произведения. Това му дава възможност да направи колкото смели, толкова и ценни сравнения с подобни творби в световната литература, да посочи уверено приоритета (по време) на Захари Стояновата художествена биография за Христо Ботев над художествената биография, реализирана от Лидон Стречи през 1910 година. И тази корекция на мнението, изказано от Андре Моруа, не е обикновена декларация, а се потвърждава от естетическите интерпретации на нашия литературен теоретик.

Силата на Е. Каранфилов — аналитика и стилиста — се проявява най-ярко в главата „Героите на „Записките““. Защото именно героите и ситуациите, в които попадат, провокират особената архитектурника на произведението — неговата отворена композиция. Но тук има и нещо друго, което е съществена отличителна черта на мемоарите като жанр: „хибридната“ реалност на „Записките“. З. Стоянов е успял така да асимилира обективната реалност, така да я претопи през своя вътрешен мир, че между двете величини съществува пълен синхрон. Вземайки връх над летописеца, художникът съумява да външи истината за събитията посредством правдоподобността на творческото дело. Тези нюанси не винаги се отбелязват от литературните историци и критици и точно в това е голямата заслуга на Е. Каранфилов. Анализирайки отделни идейно-структурни моменти на „Записките“, литературният аналитик обособява посредством вътрешната комуникация между героите в произведението различни аспекти на повествованието, търси разнообразните проявления на хумора в сложната гама от разнородни тоналности на чувството, разкрива в теоретичен план особеностите на есето. Широкият аналогизъм с най-великите майстори на хумора в световната литература (Рабле, Гогол) уплътняват теоретическите постановки, правят ги убедителни. Защото аргументацията прониква от няколко информационни канала. Затова и лаконичните, но удивително точни характеристики на жанровите пластове в „Записките“ (този своеобразен „жанров еklektизъм“, в най-хубавия смисъл на думата) се налагат със своята категоричност и истинност. А отук и „преходът“ към съвременната художествена проза, в която интеграцията на отделните жанрови форми, проникването на други изкуства в света на художествената литература, е съвсем естествено явление. Защото Е. Каранфилов е не само аналитик и теоретик на конкретния текст — той търси неговите корени в миналите ху-

дожествени стойности и тенденциите на настоящето и бъдещето.

Познато е досегашното творческо дело на Е. Каранфилов: неговите ярко-независими портрети, есеистичната му проза, литературно-критическите интерпретации. Но никъде другаде аналитикът на литературни произведения не се проявява така категорично, както в последната му книга. Неговите анализи на образния свят в „Записките“ следват една градация, която блести с неподражаема си стил. Есето намира съвсем непринудено законното си място в строго критико-теоретическите „открития“, и то така, че на места цялата тази амалгама от словесно богатство зазвучава като белетристични фрагменти, които могат да имат самостоятелен живот, извън комплексния свят на книгата (есеистично-психологическо-художествено оформените портрети на Бенковски, Волов, Каблешков). Действително всички необходими данни за тези герои съществуват в гениалното произведение на някогашния „котленски овчар“, но се изисква много умение и тънко нюансиран художествен усет в комбинирането, съпоставянето, градирането, аналогичното и контрапунктното оформяне на отделните характери, привеждането на други, нелитературни (или предлитературни) материали, за да изградиш в последна сметка свой собствен портрет на героя. Убеден съм, че това е най-голямото завоевание на Е. Каранфилов. И това не са само портрети, реализирани в психологически план, еднолинейно. Тук се намесват социалните параметри на историческото време, народопсихологическите координати на общността, социално-психологическите компоненти на дадена класа или съсловие, художествената реалност на литературното произведение. Стамболов например изплува от психологията на властника — една исторически обоснована „формация“ след Освобождението. Социално-политическият климат на опиянението, възторга и разочарованието след 1878 година и бурните спонтанни светкавици на Съединението доизграждат личността на З. Стоянов — огнения публицист-памфлетист и художник. Не са самоцелни първите три глави на книгата. Те създават комплексната физиономия на „монолитния“ човек, изтъкан от крайности, автора на „Записките“. При това способите на Е. Каранфилов при оформянето на портрета на З. Стоянов наподобяват твърде много тези на художника-есеист: контрапунктното нюансиране на човешкия характер, динамичното му градиране „изстраване“ до върха на славата и властта, мощни аналогии, една от друга по-свежи и оригинални, точни характеристики, които дължат своя живот на лаконичната ударност на думата и фразата; красноречието на детайла като художествен способ съв-

сем, не принудено произва аналитичните отсенки (и оценки) на човешкото поведение, а логическите доводи, осъществени по индуктивен път, се сливат със съдържаното дедуктивно умозаключение на есеиста, при което сентенцията и максимата са в особено активна позиция. Така цялостната личност на З. Стоянов израства като жив човек, който провокира мислите и чувствата на читателя. Не е пропуснат дори красноречивият характерен жест на човека в различни ситуации, титаничните конфликти на хората-личности с повелите на епохата са уловени със сигурен замах и блестящо интерпретирани (Стамболов и З. Стоянов), а уроците на историята, изведени в сентенциозен план, кореспондират с детерминантите на националната психика, фиксирана в народната памет.

Пълният триумф на аналитиката обаче се проявява, когато прониква в най-дълбоките пластове на художественото произведение; когато погледът му долавя най-детайлните нюанси на корелацията автор—герой (и герои), разкривайки всички способности на З. Стоянов при изграждане на художествените образи. Но и тук не господства сухият академизъм, безкилата и безпристрастна констативност на структурния анализ не се проявява, защото блестящият стилст налага жив тон на „повествованието“ — сравняването и противопоставянето на характерите (Волов и Бенковски), мощните аналогии между творци (З. Стоянов и Стендал), оживено интерпретираната кореспонденция личност — автор — герой осъществяват една полифония, при която трудно може да се определи точният „характер“ на анализа. А и едва ли е необходимо това. Чудно ли е тогава, че комбинативният аналитик-художник Е. Каранфилов открива омазни вътрешна, неуловима динамика на детайла (пожарите и дима, кучетата, подчертано активната функция на пейзажа), която е останала незабелязана досега от нашата литературна наука; долавя зад действителния „жест“ на природата, декора и човека дълбоката символика на драматичната ситуация. Така Е. Каранфилов убедително ще докаже (и покаже) майсторството на З. Стоянов — художника, който, съзнателно или не, допълва, уточнява, многократно подсилва грандиозността на събитията посредством външното на детайла-символ. Панайот Волов ще сведе глава под ниския таван в бедната къща на Иван Арабаджията и този „поклон“ пред неукния селянин възправя младия мъж до недостижима висота — той се прекланя пред онова, което е вечно, което никога няма да изчезне, докато има такива корави души, които пред нищо земно не трепват; прекланя се пред своята „пра-майка“ — народа, който е и ще бъде. Същият народ, възбунен от вулканичния дух

на Бенковски, стоманения чозек, който съумява да стресне заспалия роб, събужда го от вековния му сън и го насочва към „звездните мигове“ на неговата съдба. Не наподобява ли бруталното събуждане на летописца-герой от същия този Бенековски внезапното пробуждане на народните маси, които, осъзнали жизнената си енергия, „пет века в мъки калена“, са решили да извоюват своята свобода? Или пък друго прозрение на Е. Каранфилов, който „вижда“ в цялата първа половина на втория том на „Записките“ доминиращия „радостен и тъжен химн на огъня“, онова „прометеевско начало“, което възкресява вековните потенциални сили на народа, кове вратата в победата. За да се стигне до дима — символа на прекръшените полети и покрусените надежди. Следват останалите природни стихии, които налитат с невъзвратимостта на неумолимата съдба: дъждът, снегот, студът, бурята. Всичко е заличено, смазано, погъшено. Заглъхва ехото, отчаянието е обхванало дори главния апостол. Но остава Той — непоклатим и несломим като скала — Иван Арабаджията, живият символ на народа, с когото авторът ще се срещне и след Освобождението. Действително, символично и ... справедливо — поетически и обективно справедливо.

В тези моменти на изследването се налага с пълна сила психологът Е. Каранфилов. Впрочем умело интерпретираната психология на характерите шествува из цялата му книга. Литераторът проследява постепенното и скокообразно „движение“ в младежкия характер на Джендо до онова злополучно време, когато той ще преклони глава на пред турския ятаган, а пред корозиращото опиянение на властта. И ние възприемаме сентенциозната мисъл на Е. Каранфилов не като щастливо хрумнала и добре осъществена формула, а като характерна истина за „людите глави“, които някога са атакували небесата, а сега шурмуват устоите на същата правда, за която някога са били готови да положат главите си: „Тежко е, когато „людите глави“ умъдряват. И весело е, когато „мъдрите глави“, като Дон Кихот например, полудяват.“ Аналогията, построена на контрапунктна основа, е ефектна и вярна. Междините „времена“-интервали в еволюцията на З. Стояновия характер са пресъздадени с неподражаема вещина от Е. Каранфилов. От портрета на героя (защото той наистина се превръща в герой на аналитико-есеистично-художествено „повествование“), през действията на революционера и властника и внезапните мъниеносни проблясъци на публициста и творца прозират метаморфозите на сложната му, противоречива и многопланова личност със свойствените й, присъщи само ней, индивидуални нюанси. Стегната, точ-

на, лаконична психологическа характеристика, при която генералните обобщения фиксират характерологичното за подобен тип хора в дадена историческа епоха. В своята интерпретация на душевността у личността З. Стоянов Е. Каранфилов отделя необходимото внимание и на въображението, което оформя твореца на бурните чувства, на страстната (и страшна) полемика. Затова и емоционалните преживявания на неговите герои в „Записките“ са в зрителното поле на изследвача. Особено силно са претърпени тези чувствени мигове в срещата на героите със смъртта, една истинска екстремна ситуация. В подобни моменти трагическата красота на подвига наистина сама кристализира под въздействието задъхано перо на летописец-творец в мощна художествена внушителност. Защото свръхчовешкото в поведението на Васил Петлевиков, Бацо Киро, Икономов, Волов звучи като трагична мелодия на възторга — опиянение — героично мъжество, налага се като абстрахирана и застинала за вечни времена формула на най-висша хуманност, себеотрицание, дълг пред себе си и народа.

Но не само индивидуалната психология на мемоариста и на героите привлича вниманието на Е. Каранфилов. Твърде често зад личната душевност на човека той открива онези динамични психологически структури на българската народност, възникнали от незапомнени времена и притежаващи качеството константност в продължение на векове. Всички онези компоненти, които оформят комплексния тип българин като пълноправен член на света. Общото, типологичното, произвага подземните гънки на човешката душа, видимо нюансира характера. В този план е интерпретиран краткият живот на З. Стоянов. Но и обратното „движение“ е в сила: от частния случай „Каблешков“ Е. Каранфилов обособява „диалектическата връзка между скромността и силата на българския национален характер“. Постоянен приют на литератора-народопсихолог е да привежда мнения и на други автори, когато трябва да докаже или уплътни дадена теза. Така психологията на българската народност се „допълва“ от проникновените анализи и обобщения на Антон Страшимиров и Константин Петканов. Но Е. Каранфилов не спира дотук. „Записките“ за него са действително един неизчерпаем източник на мъдрост, народен възвишен устрем и катастрофално падение. Проследявайки движението на колективните образи (българския народ и турците) в произведението, есеистът проявява несъмнените си качества на психосоциолог и историк. Началната отправна точка са наистина „Записките“, но есеистично оформените фрагменти за психо-

социологията на еснафството, неговите корени и еволюция до наши дни, масовата психология, която поражда завистта и произтичащите от нея пороци, проникновената характеристика-типология на овчаря-писател са осъществени от комбинативния ум и широки познания на твореца-социолог и звучат като самостоятелен живот в живота на книгата.

Тези прекрасно реализирани етюди в народно-индивидуално-социално-психологически план не са случайни хрумвания на есеиста, който се опиянява от блясъка на писмената си реч, от щастливо прелетите фойерверки на стила. Всеки, който е следил писаното слово на Е. Каранфилов, не може да не открие аналогични резултати и в останалите му трудове. Очевидна е ерудираността на твореца в областта на социологията и народопсихологията. А това означава дълги години труд над произведенията на наши и чужди учени и художници, упорито търсене на непреходните социално-национални ценности в неограничените простори на художествената литература.

В една от първите глави на книгата си, анализирайки спецификата на жанра мемоаристика и непреходността на Захари Стояновите „Записки“, Е. Каранфилов пише: „... Тук авторът е вложил своя вечно нажежен темперамент... в една мъдра и интересна композиция, където се съчетават есеистично-лиричната развълнуваност с пластичната мощ и епическия разказ с личната изповед.“ С известни уговорки и допълнения същото можем да кажем и за книгата „Най-българското време“. Защото нейната структура е в зависимост колкото от анализирания и обобщен художествено-документален материал, толкова и продукт на авторовата личност, на неговия неподражаем стил. А нали стилът, в последна сметка, е самият човек. Така портретистът-есеист, психолог и социолог се проявяват най-ярко в първите две глави и в „Героите на „Записките“; аналитикът и теоретикът — в IV, V, VII, VIII глава; III глава — „Епохата, в която Захари Стоянов създава „Записките“ — е контрапунктно реализирана по отношение на първите две глави. И това се налага не само от историческата истина, но и от замисъла на автора, който излиза извън рамките на пряката си задача, за да очертае широката панорама на дадената епоха. Но съображенията на стила също играят, и то немаловажна роля — осъществяването на „разказа“, известно туширане на монотонността. Защото този враг на добрия писателски тон често сподобява и бляскавата реч. Последните две глави са своеобразно обобщение, абстрахирано от „музиката на цялото“. При това изцяло компаративистичният характер на последната глава насочва към наблюдение-

ния от друг род върху личността на твореца Е. Караңфилов.

„Винаги е тъжно... когато се разделяш с една готова книга; винаги е тъжно, когато се разделяш с един автор... Следните страници на ръкописа сякаш откъсваш частица от своята същност, сякаш прерязваш някоя от нишките, които те свързват с младостта...“ — това са финалните акорди на книгата, една съкровена изповед, на която не можем да не вярваме. Защото духовното родство между двамата творци е очевидно. И то е манифестирано посредством текста и подтекста не на едно място в книгата. Когато трябва да атакува и доказва неверни и неаргументирани твърдения, се проявява полемистът Е. Караңфилов. Нима от цялата книга не се възприема онзи антидогматичен патос на есеиста, който нанася своите мълиненосни удари не само върху тогавашната епоха, но и върху всяко време, което поражда и търпи ортодоксалността, този мимолетен, но и много живал устрем на посредствеността и доктринерството. Или сдържано-гневният тон на изказа, когато се поражда еснафщината във всичките й уродливи разновидности. Но това е доминиращият патос в цялото творчество на З. Стоянов. Не е ли аналогичен на Захари Стояновия подходът на Е. Караңфилов към историческите събития и личности, които наистина оживяват в неговите страници като нова, художествена реалност. Защото ценителят-изследвач-социолог се превръща често в художник. Близко до белетристичното повествование е незабравимият епизод, пресъздаден с голям художественически усет от Е. Караңфилов, в който се разиграва като на сцена втората (и последна) среща на З. Стоянов със злополучния предател Вълчо Мечката. И не само този епизод. Някои разсъждения на Е. Караңфилов от литературно-теоретическо естество звучат като своеобразна авторска характеристика на техния създател: когато пише за особената внушителна сила на есеистичния жанр, за онзи „непосредствен израз на преживявания, на изстрадани мисли, на богата творческа индивидуалност“ или когато посочва ролята на ведротото чувство, което трябва да съпътства „яснотата на обобщението“, не „яснотата на повърхностното рисуване“, той, без съмнение, има пред вид себе си, и то без да парадирва с помпозността на схоластика-епоцентрик, но и без да заема позата на смирения, фалшиво скромнен човек, който живее със заблудата, че е личност. Последната глава на книгата — „Записките...“, „Стронетелите...“ и „Бит и душевност на нашия народ“ — освен посочената функция от структурно естество има и друго „предназначение“. Тя очертава афинитета и похода към чужди светове на творческата личност Е. Караңфилов, който от всички

свои „пътувания“ отнася по немо, кореспондиращо с неговата душевност, и като всяка ярка индивидуалност обогатява себе си, без да се обезличи. Напротив, създава своя собствена физиономия на творец.

Да, всяко значително изследване върху талантлив писател е истинско съпреживяване с неговия свят, пресътворяване на нова литературна реалност. Най-после, една творческа интеграция на две личностни величини, които запазват своя суверенитет в могъщия поток на интерпретацията, това трудно през всички времена изкуство на словото.

„Най-българското време. Книга за „Записките“ на Захари Стоянов“ е най-значителната монография, писана досега за личността и творческото дело на генияния художник на българския национален характер. И един от върховете в творческия път на Ефрем Караңфилов.

Страхил Попов

„СИЛУЕТИ“ ОТ КРЪСТЬО КУЮМДЖИЕВ
Изд. Български писател, С., 1976. 262 с.

Критическите сборници поставят автора си пред двояко изпитание. Най-често те са лишени от център, в механичния сбор от статии, портрети и рецензии — колкото и интересни да са те сами по себе си — липсва онова вътрешно единство, без което те не надхвърлят конкретния повод за написването си. А понякога е точно обратното — пречупени през призмата на едно властно индивидуално виждане, писатели и творби странно заприличват помежду си, сякаш за да докажат старата максима, че „в портрета трябва да търсим не модела, а образа на художника“. Впрочем тези противоположни опасности — опасни само в неплодотворните си крайности — само демонстрират диалектиката на критическата дейност, която винаги тръгва от конкретното, но със стремежа да го надхвърли, като го включи в литературния, обществено-културен и философски контекст на своето време.

На пръв поглед Кръстьо Куюмджиев е бил изправен и пред двете „опасности“ едновременно. Кръгът на неговите интереси е тесен и своеобразен. Привличат го творци, и сходни, и полярно различни едновременно: Димитър Димов, Богомил Райнов и Валери Петров — двата полюса на едно поколение; Ивайло Петров, Николай Хайтов, Йордан Радичков — и Добри Жотев; Любомир Левчев и Петър Кара-